

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัย เรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ได้กระบวนการบริหารจัดการ และการประเมินผลนโยบาย: กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดแปลงใหญ่ ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรีนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการเกษตรแปลงใหญ่ กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดแปลงใหญ่ ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาการประเมินผลนโยบายเกษตรแบบแปลงใหญ่ กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดแปลงใหญ่ ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการกับข้อบกพร่องบางประการของนโยบายเกษตรแบบแปลงใหญ่ กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดแปลงใหญ่ ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี

ในการนำเสนอเนื้อหาการวิจัยในบทนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็นหัวข้อ โดยเริ่มตั้งแต่สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ โดยข้อเสนอแนะประกอบไปด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

สรุปผล

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 การบริหารจัดการ และการประเมินผลนโยบายเกษตรแบบแปลงใหญ่ ตามลำดับ กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดแปลงใหญ่ ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี สามารถสรุปได้ว่า กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุด หมู่ที่ 9 ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี ได้ดำเนินการตามแนวนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ด้านการลดต้นทุน ซึ่งประกอบไปด้วย หนึ่ง ด้านการลดต้นทุน สอง ด้านการเพิ่มผลผลิต สาม ด้านการพัฒนาคุณภาพผลผลิต สี่ ด้านการตลาด ห้า การบริหารจัดการ และหก ด้านการบูรณาการกับภาครัฐท้องถิ่น และการดำเนินการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยในด้านการบริหารจัดการ และด้านการบูรณาการกับภาครัฐท้องถิ่น และการดำเนินการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดด้านนี้ หลังจากที่ได้สัมภาษณ์ทั่วไปกับผู้ให้ข้อมูล พบว่า ยังต้องมีการนำเสนอด้านการบริหารจัดการ และการดำเนินการร่วมกันกับทั้งภาครัฐท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะคู่ขนานกันด้วย

1. ด้านการลดต้นทุน

กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดนี้ ยังไม่ได้ดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดอย่างเด่นชัดเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ และกลไกในการลดต้นทุนการผลิตมังคุด ซึ่งตามมาตราการของนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ได้แก่ การแบ่งปันทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตภายในกลุ่ม การผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ทดแทนปุ๋ยเคมี และสารเคมี การทำบัญชีครัวเรือนเพื่อวิเคราะห์ต้นทุน และกำไร ตลอดจนการสร้างเครือข่าย และการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษาในการช่วยวิจัย คิดค้นเทคโนโลยี

และนวัตกรรม เพื่อช่วยในการลดต้นทุนการผลิต โดยสามารถแบ่งประเด็นข้างต้นเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ กล่าวคือ

1.1 การแบ่งปันทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตมังคุดภายในกลุ่ม

การผลิตมังคุดยังคงใช้หรือยึดวิธีการผลิตมังคุดตามความถนัดและความเชี่ยวชาญเฉพาะตัวของแต่ละคนเป็นหลัก ยังไม่พบว่า ตั้งแต่กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดกลุ่มนี้ได้เข้าร่วมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ได้ดำเนินการเพื่อลดต้นทุนการผลิตอย่างเห็นได้ชัดเจน เมื่อต่างฝ่ายต่างผลิต ต่างฝ่ายต่างจัดหาตามความสามารถ และกำลังของเงินทุน ซึ่งมีได้มีการร่วมผลิตในลักษณะการแบ่งปันทรัพยากร อัตราต้นทุนต่อหน่วยการผลิต จึงยังมีลักษณะคงที่ และบางฤดูกาลต้นทุนการผลิตอาจจะสูงขึ้นตามสภาวะเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ยังมีการร่วมกันผลิตอยู่บ้างบางระดับ แต่ยังคงไม่เข้มข้นมากนัก เช่น การรวมเงินทุนกันเพื่อซื้อปุ๋ยเคมีและสารเคมีจำนวนมาก ๆ เพื่อให้ราคาปุ๋ยเคมีและสารเคมีถูกลง เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน และใกล้เคียงกันได้พูดคุย ปรึกษาหารือ ตลอดจนแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ และวิธีการผลิตมังคุดระหว่างมากขึ้น ซึ่งต่างจากอดีตที่เกษตรกรผู้ปลูกมังคุดมักทำเกษตรกรรมแบบตัวคนเดียว โดยมีได้พึ่งพาอาศัยใครเลย

ประเด็นต่อมา การมุ่งเน้นการผลิตสารอินทรีย์ และปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ทดแทนสารเคมีและปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นวิธีการช่วยลดต้นทุนการผลิตอีกทางหนึ่ง พบว่า กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ได้ผลิตสารอินทรีย์ และปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อใช้ทดแทนการใช้สารเคมีหรือปุ๋ยเคมีในการทำเกษตรกรรมจริง แต่ก็ไม่สามารถใช้สารอินทรีย์ และปุ๋ยอินทรีย์ดังกล่าวทดแทนสารเคมีหรือปุ๋ยเคมีได้ทั้งหมด หรือเต็มรูปแบบ เพียงแต่ใช้สารอินทรีย์ และปุ๋ยอินทรีย์ควบคู่ และเสริมกันไปกับสารเคมี และปุ๋ยเคมีเท่านั้น และมีข้อสังเกตที่ว่าการผลิตสารอินทรีย์ และปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้ทดแทนสารเคมี และปุ๋ยเคมีดังกล่าวข้างต้นนั้น อาจไม่สามารถทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง เพียงแต่สามารถช่วยให้ต้นทุนที่ใช้ในการผลิตคงที่ได้เท่านั้น

1.2 การจัดทำบัญชีครัวเรือน

การจัดทำบัญชีครัวเรือนของกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดกลุ่มนี้ เป็นบัญชีครัวเรือนหรือบัญชีต้นทุนที่ใช้วิเคราะห์และควบคุมการผลิตอย่างง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน และยังมีประโยชน์ในการใช้ประกอบการวิเคราะห์รายรับที่จะใช้จ่ายในครัวเรือนโดยเฉลี่ยในแต่ละปีอีกทางหนึ่งด้วย แต่อย่างไรก็ตาม การทำบัญชีครัวเรือนหรือบัญชีต้นทุนอาชีพของกลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ ยังต้องมีการพัฒนาในเชิงวิชาการต่อไป กล่าวคือ การจัดทำบัญชีนั้น จะต้องแบ่งแยกย่อยในหมวดการใช้จ่ายและรายรับออกจากกัน และจะต้องคำนวณหาค่าดำเนินการที่เป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมด จึงจะสามารถวิเคราะห์เงินลงทุนอาชีพอย่างรอบด้าน ไม่มีจุดบกพร่องหรือจุดอ่อนใด ๆ

1.3 การสร้างเครือข่ายและการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดกลุ่มนี้ ยังไม่สามารถสร้างเครือข่าย และยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมมากนัก จะมีเพียงแต่เจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประจำอำเภออนาโยยาม จังหวัดจันทบุรีเท่านั้นที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษา ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่รับผิดชอบ ยังมิได้ลงมาให้การช่วยเหลือหรือสนับสนุนแก่กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้แต่ประการใด ทั้ง ๆ ที่องค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่นนั้นอยู่ใกล้กับปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด ซึ่งประเด็นนี้มีข้อสังเกตอยู่ 3 ประการ กล่าวคือ

1) การพิจารณาจากกฎหมายที่ให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

หากพิจารณาจากกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับที่ให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะพบว่า ยังไม่พบกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งที่ให้อำนาจและหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเข้าไปให้ความช่วยเหลือหรือให้การสนับสนุนใด ๆ ได้โดยตรงแก่กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่รับผิดชอบ เมื่อกฎหมาย และระเบียบต่าง ๆ มิได้ให้อำนาจและหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเข้าไปให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มเกษตรกรดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น ในสถานการณ์เช่นนี้ค่อนข้างมีความเสี่ยงสูงมาก หากสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกร อาจจะทำให้เข้าข่ายเป็นกระทำของรัฐที่ปราศจากอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในประเด็นนี้เอง ยังเกี่ยวเนื่องกับความสามารถในการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมีอยู่ เพราะการให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรนั้น อาจจะต้องใช้งบประมาณและทรัพยากรจำนวนมาก เพื่อที่จะสามารถให้ความช่วยเหลือ และครอบคลุมพื้นที่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นรับผิดชอบได้ทั้งหมด

2) ความขัดแย้งระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับกลุ่มเกษตรกร

นอกจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่มีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายที่จะให้ความช่วยเหลือหรือให้การสนับสนุนแก่กลุ่มเกษตรกรแล้ว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมิได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้แต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจเป็นความขัดแย้งระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่กับกลุ่มเกษตรกรนี้ก็เป็นได้ หรือการสื่อสารระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่เข้าใจ หรือยังไม่ตรงกัน จะเห็นได้ว่าสถานการณ์เช่นนี้ หากกลุ่มเกษตรกรไม่มีความสามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีหรือเชื่อมโยงเครือข่ายไม่ว่าจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ที่ดี หรือหน่วยงานรัฐอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือเรื่องเกษตรกรที่ดี กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ ก็จะต้องดำเนินนโยบายเกษตรแปลงใหญ่แต่โดยลำพัง

3) การสร้างความร่วมมือหรือการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

การสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาในพื้นที่กับกลุ่มเกษตรกรก็ยังมีอาจเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมากนัก อันอาจมีสาเหตุมาจากว่าสถาบันการศึกษาในพื้นที่มีสิทธิและเสรีภาพในการทำวิจัย ตลอดจนการคิดค้นนวัตกรรมและเทคโนโลยีตามความถนัดและความเชี่ยวชาญเฉพาะของแต่ละสถาบันการศึกษา ซึ่งต้องยอมรับว่างานวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และการสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีประเภทใดประเภทหนึ่งนั้น อาจไม่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของกลุ่มเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ได้เท่าที่ควร ทำให้ผลงานวิจัย และนวัตกรรมและเทคโนโลยีต่าง ๆ จำนวนมากเหล่านั้น จึงเป็นเพียงการตอบสนองหรือเป็นข้อค้นพบในเชิงวิชาการเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับอย่างอีกด้านหนึ่งว่าความสามารถของเกษตรกรในการสร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่นั้น อาจยังมีข้อจำกัดอีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดเรื่องเวลา หรือข้อจำกัดด้านระยะทางและการเดินทาง หรือข้อจำกัดด้านเงินทุน หรือข้อจำกัดด้านการศึกษาและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง แต่ในขณะเดียวกัน สถาบันการศึกษาในพื้นที่เอง

จะต้องปรับตัวเพื่อที่จะแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของเกษตรกรในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกสำรวจปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่ แทนที่จะรอให้กลุ่มเกษตรกร หรือประชาชน กลุ่มอื่น ๆ มาขอความช่วยเหลือ และสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อบูรณาการทั้งในเรื่องงบประมาณ กำลังคน ทรัพยากร องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำ เกษตรกรรมสมัยใหม่ รวมถึงการวางแผนการผลิต เทคนิคการทำเกษตรกรรมรูปแบบใหม่ ตลอดจน การวางแผนการตลาดด้วย

ดังนั้น หากหน่วยงานภาครัฐที่เป็นผู้รับผิดชอบในการนำนโยบายการทำเกษตรแปลง ใหญ่นี้ไปสู่การปฏิบัติ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยองค์ความรู้ และร่วมกับการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ กับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ เพื่อก่อให้เกิดการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้เชิงวิชาการสมัยใหม่กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกัน

2. ด้านการเพิ่มผลผลิต

การใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมในการผลิตมังคุด จนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตในแต่ละฤดูกาล ตามปกติ ซึ่งยังมีได้สร้างความร่วมมือ และสร้างเครือข่ายใด ๆ กับหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา หรือภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ในลักษณะเป็นเครือข่ายการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่กลุ่ม เกษตรกรผู้ผลิตมังคุดนี้เลย ทำให้สองปีการผลิตที่ผ่านมา กลุ่มเกษตรกรนี้ยังคงใช้วิธีการ เทคโนโลยี และความถนัดของตนเองอย่างเช่นเดิมที่ผ่านมา ดังนั้น ปริมาณและคุณภาพที่กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ ผลิตได้ จึงขึ้นอยู่กับสภาพดิน ฟ้า อากาศตามฤดูกาลนั้น ๆ ประกอบกับความกล้าหาญในการลงทุน ตามกำลังงบประมาณของกลุ่มเกษตรกรนี้สำคัญ

3. ด้านการพัฒนาคุณภาพผลผลิต

กลุ่มเกษตรกรนี้ ยังคงยึดวิธีการทำเกษตรกรรมที่ใช้ในการผลิตมังคุดที่มีลักษณะเฉพาะเป็น ของตนเอง โดยไม่อาจเชื่อมโยงหรือแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพผลผลิตระหว่าง หน่วยงานรัฐ หรือสถาบันการศึกษา หรือภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด ทำให้กระบวนการผลิต ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ รวมถึงการควบคุมปริมาณและคุณภาพผลผลิต และสุดท้ายการ เก็บเกี่ยวผลผลิต จนนำออกขายในตลาด ยังมีลักษณะเป็น “ต่างคนต่างแยกการทำ ต่างคนต่าง แยกกันผลิต และต่างคนต่างแยกกันขายอยู่ดี” แสดงให้เห็นได้ว่า การลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิต หรือ แม้กระทั่งการพัฒนาคุณภาพผลผลิตยังคงมีลักษณะการบริหารจัดการที่ขึ้นอยู่กับความถนัดหรือความ เชี่ยวชาญของตน ซึ่งมีได้เชื่อมโยงหรือบูรณาการหรือแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงาน ภายนอกมากนัก

4. ด้านการตลาด

กลุ่มพ่อค้า นายทุน ตัวแทนล้งผลไม้ และตัวแทนแผงค้าผลไม้ มิได้มาทำการประมูลเพื่อซื้อ ผลมังคุดในตลาดประมูลแห่งนี้เลย อันเนื่องมาจากว่ากลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ ยังเห็นว่า กลุ่มเกษตรกรกลุ่ม นี้ อาจยังไม่มีความสามารถในการผลิตผลมังคุดได้ในปริมาณที่ตนเองต้องการ รวมถึงคุณภาพของผล มังคุดอาจยังไม่ดีเท่าที่ควร ดังนั้น หากตัวแทนกลุ่มพ่อค้าเหล่านี้ได้ทำการประมูลผลมังคุดไปแล้ว อาจจะได้ปริมาณและคุณภาพผลผลิตไม่ตรงตามความต้องการของตลาดได้ ในปีนี้เองกลุ่มเกษตรกร กลุ่มนี้ก็ได้นำปัญหาดังกล่าว โดยยังมีการคัดแยกขนาด ปริมาณและคุณภาพผลมังคุดตามความ ต้องการของตลาดเช่นเดิม เมื่อคัดแยกเสร็จสิ้นแล้ว จะนำไปขาย ณ ตลาดประมูล อำเภอกิษุณภูมิ

จังหวัดจันทบุรี สถานการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวแทนพ่อค้า ฯ ยังไม่ให้ความไว้วางใจกับกลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้มากนัก แต่มีความไว้วางใจกับตลาดประมูล อำเภอศิมัญญ์ จังหวัดจันทบุรีมากกว่า ดังเหตุผลดังกล่าวข้างต้น

แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อสังเกตสำคัญ 2 ประการ คือ (1) กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงการสร้างเครือข่าย และการรวมตัวกันเพื่อเพิ่มผลผลิตตามแนวนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ได้ดีเท่าที่ควร และ (2) ความสะดวกสบายในการทำเกษตรกรรมของกลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่เกษตรกรนำผลผลิตออกขายตรงให้แก่พ่อค้าคนกลางก็ดี หรือล้งก็ดี โดยตนเองไม่ต้องมาคัดแยกปริมาณ และคุณภาพ และไม่ต้องเข้าร่วมการประมูลผลผลิต เนื่องจากระยะทางไกล และขั้นตอนการเข้าร่วมการประมูลก็อาจมีความยุ่งยาก จึงอาจเป็นการสร้างภาระและอุปสรรคต่อเกษตรกรบางคน กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้บางส่วนในงานวิจัยนี้ จึงนำผลผลิตคุณภาพไปขายต่อให้ผู้ค้ารายอื่น ในระยะทางที่ใกล้กับสวนของตนเอง แม้จะได้ราคาที่ดีก็ตาม

จากปัญหาประเด็นในด้านการตลาดนี้ จะสะท้อนภาพการทำเกษตรกรรมของกลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ได้ว่า กลุ่มนี้ จะให้ความสำคัญกับด้านการตลาดค่อนข้างมากกว่าด้านอื่น (ด้านการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต ฯ) ดังนั้น การจะทำให้กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ หรือกลุ่มเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ที่ได้ดำเนินการตามนโยบายนี้แล้ว และประสบกับปัญหาที่ใกล้เคียงกันนี้อยู่ หรือกลุ่มเกษตรกรที่กำลังจะเข้าร่วมกับนโยบายนี้มีความรู้ความเข้าใจกับนโยบายนี้ และต้องทำให้กลุ่มเกษตรกรให้ความสำคัญกับมาตรการและเนื้อหาของนโยบายนี้เท่า ๆ กันทั้งหมด ไม่จะเป็นการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต และการตลาด ไม่ใช่ให้ความสำคัญด้านใดด้านหนึ่งมากกว่าอีกด้านหนึ่ง เหตุผลเพราะการจะนำผลผลิต หรือสินค้าเกษตรออกสู่ตลาดได้นั้น จะต้องประกอบไปด้วยกระบวนการและขั้นตอนตั้งแต่ต้นน้ำ คือ กระบวนการผลิต กลางน้ำ คือ การเพิ่มปริมาณและพัฒนาคุณภาพผลผลิต และปลายน้ำ คือ การตลาด หากกลุ่มเกษตรกรไม่ให้ความสำคัญกับขั้นตอนต้นน้ำ และกลางน้ำเท่าที่ควร ก็อาจส่งผลต่อปริมาณและคุณภาพของสินค้าเกษตรที่ไม่ตรงต่อความต้องการตลาดก็ได้ จะเห็นได้ว่า การให้ความสำคัญเพียงขั้นตอนเดียว อาจส่งผลกระทบต่อขั้นตอนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำสินค้าเกษตรออกสู่ตลาด

5. การบริหารจัดการร่วมกันด้านอื่น ๆ

กลุ่มเกษตรกรมีพื้นที่เกษตรกรรมไม่ติดต่อกัน และบางพื้นที่อาจอยู่ห่างไกลกันพอสมควร ทำให้ยากต่อการที่ภาครัฐจะเข้าไปส่งเสริม สนับสนุน และการบริหารจัดการแปลงเกษตรกรรม ประเด็นปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ความต่อเนื่องในการดำเนินนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ การบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารทางราชการ และประเด็นปัญหาสุดท้าย คือ การกำหนดกติกาภายในกลุ่มเพื่อใช้เป็นกลไกและเครื่องมือในการบริหารจัดการร่วมกัน ซึ่งปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

5.1 ปัญหาด้านการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรม

การแบ่งปันทรัพยากรภายในกลุ่ม กรณีหากกลุ่มเกษตรกรมีความจำเป็นต้องใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ การขนย้ายและติดตั้งเครื่องจักรดังกล่าว อาจต้องใช้ค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม ประเด็นดังกล่าวนี้ อาจรวมถึงการแบ่งปันแรงงาน การร่วมกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารอินทรีย์บางชนิดด้วย หรือประเด็นปัญหาต่อมา คือ การกำหนดพื้นที่เพื่อใช้ในการรวบรวมผลผลิต และขั้นตอนการคัด

แยกผลผลิต และการคมนาคมขนส่งสินค้าเกษตรออกสู่ตลาดจะดำเนินการอย่างไร เนื่องจากข้อจำกัดของสินค้าเกษตรที่มีระยะเวลาการเก็บไม่พร้อมกัน อายุสั้น และเก็บรักษายาก รวมไปถึงการติดต่อพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และแบ่งปันประสบการณ์ภายในกลุ่มจะดำเนินการอย่างไร นอกจากนี้ประเด็นปัญหาที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น ยังไม่รวมถึงขั้นตอนในการร่วมกันผลิตเพื่อลดต้นทุน และการพัฒนาผลผลิต กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้จะมีวิธีการอย่างไร จากปัญหาตัวอย่างดังกล่าว อาจเป็นเพียงปัญหาและอุปสรรคส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรมเท่านั้น

5.2 ปัญหาด้านความต่อเนื่องของนโยบาย และความต่อเนื่องในการปฏิบัติหน้าที่ของภาครัฐ

หน่วยงานราชการในฐานะที่เลี้ยงตามแนวนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นี้ มีการโยกย้ายตำแหน่งข้าราชการอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐบางคนก็เพิ่งโยกย้ายตำแหน่งใหม่ อาจจะยังไม่เข้าใจในบริบทพื้นที่เกษตรกรรมมากนัก หรืออาจเข้าใจในแนวทางของนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ว่าไม่ตรงกัน ทำให้การให้คำปรึกษาแก่กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ หรือกลุ่มอื่น ๆ ในฐานะที่เลี้ยงอาจไม่ต่อเนื่อง และไม่ตรงกับเป้าประสงค์ที่นโยบายนี้ได้กำหนดไว้ และที่สำคัญที่สุด คือ ความต่อเนื่องของการดำเนินการตามนโยบายนี้ จะเป็นอย่างไร หากในอนาคตมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล และรัฐบาลชุดใหม่ไม่สานต่อหรือไม่ดำเนินนโยบายคล้าย ๆ กันนี้ การดำเนินการของเกษตรกรที่ผ่านมาก็จะหมดความหมายไปในที่สุด

5.3 ปัญหาด้านการบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ

เกษตรกรบางคนอาจจะยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นี้ เนื่องด้วยการติดตามข่าวสารทางราชการของเกษตรกร อาจมีข้อจำกัดมากมาย ตลอดจนการสื่อสารนโยบายนี้จากรัฐบาลอาจจะยังไม่ทั่วถึง และครอบคลุมทุกพื้นที่ รวมถึงการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของเกษตรกรเองก็อาจเป็นไปได้ยาก ในขณะเดียวกัน การที่เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับนโยบายนี้ได้เข้าไปให้การส่งเสริมหลายครั้ง และคนละช่วงเวลา อาจมีผลทำให้เกษตรกรต้องสละเวลาที่ใช้ในการทำเกษตรกรรม เพื่อมาเข้าร่วมอบรม หรือมาประชุม เกษตรกรจึงเสียโอกาสในการออกไปประกอบอาชีพได้

5.4 ปัญหาด้านการกำหนดกติกาภายในกลุ่ม

ประเด็นปัญหานี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการภายในกลุ่มเกษตรกร ซึ่งการกำหนดมาตรการภายใต้นโยบายเกษตรแปลงใหญ่ จะเห็นได้ว่าเป็นมาตรการหรือแนวทางของรัฐบาลที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ แต่นโยบายเกษตรแปลงใหญ่ยังมีได้เอื้อหรือกำหนดแนวทางให้กลุ่มเกษตรกรสามารถกำหนดกติกาเพื่อใช้เป็นกลไกและเครื่องมือในการบริหารจัดการภายในกลุ่มของตน เช่น การกำหนดกติกาเกี่ยวกับการแบ่งปันทรัพยากรที่ใช้เป็นปัจจัยในการผลิต การกำกับและควบคุมดูแลซึ่งกันและกัน การลงโทษสำหรับสมาชิกผู้ไม่ปฏิบัติตามกติกา แนวทางการแก้ไขความขัดแย้ง การกำหนดกติกาให้มีความสอดคล้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ และนโยบายของชาติ ตลอดจนรัฐบาล และเจ้าหน้าที่รัฐต้องสร้างแนวทางการเชื่อมโยงกับกลุ่มเกษตรกรอีกทางหนึ่งด้วย โดยมีลักษณะเป็นสภาพบังคับซึ่งกันและกัน

6. ด้านการบูรณาการกับภาครัฐ และการดำเนินการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นอกจากกฎหมายที่มีได้ให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนแก่กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ในพื้นที่วิจัยแล้ว การเชื่อมโยงเครือข่ายหรือการบูรณาการการทำงานระหว่างภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ยังไม่มีความเป็นเอกภาพ และเชื่อมโยงกันเท่าที่ควร มีหน้าซ้ำในบางพื้นที่ยังเกิดความขัดแย้งระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับกลุ่มเกษตรกร หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับภาครัฐส่วนกลาง เป็นต้น

นอกจากนี้ ความต่อเนื่องเชื่อมโยงในการเป็นพี่เลี้ยงดำเนินการตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ที่ให้ภาครัฐ คือ หน่วยงานเกษตรเป็นผู้ดูแล (กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) อาจไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่องได้ เนื่องจากมีการโยกย้ายการดำรงตำแหน่งทางราชการกันอยู่บ่อยครั้ง ทำให้การทำงานระหว่างสำนักงานเกษตรในพื้นที่ และระดับจังหวัด เกษตรกรไม่สามารถที่จะดำเนินการต่อเนื่องเชื่อมโยงกันได้อย่างต่อเนื่อง

อำนาจและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคุ้มครองเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดนั้น มิใช่เป็นอำนาจและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะเข้าไปดำเนินการดังกล่าวได้โดยตรง เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายให้อำนาจไว้อย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ดี ไม่ได้หมายความว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะไม่ได้ดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรเลยเสียทีเดียว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งที่มีพื้นที่ทำเกษตรกรรม หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ อาจกำหนดนโยบาย หรือทำเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่น หรือจัดตั้งงบประมาณไว้ในลักษณะการจัดทำบริการสาธารณะให้แก่เกษตรกร ซึ่งการทำเกษตรกรรมทั้งระบบ มิใช่ให้ความสำคัญเพียงแต่การเรื่องการตลาดเท่านั้น แต่การทำเกษตรกรรมจะประกอบไปด้วย 3 กิจกรรมหลักที่สำคัญ คือ กระบวนการก่อนการผลิต กระบวนการผลิต และการขาย (การตลาด) ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำได้เพียงกิจกรรมที่สามเท่านั้น ส่วนกิจกรรมที่หนึ่งและสองยังคงเป็นอำนาจและหน้าที่ของราชการส่วนกลาง และราชการส่วนภูมิภาคภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อยู่ดี

อภิปรายผล

1. ความรู้ความเข้าใจในนโยบายเกษตรแปลงใหญ่

จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมของคณะผู้วิจัย พบว่า กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดได้ให้ความสำคัญกับการรวมกันบริหารจัดการด้านการตลาดมากกว่าด้านอื่น ซึ่งแท้ที่จริงแล้วนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นี้ ได้ให้ความสำคัญการดำเนินการภายใต้นโยบายดังกล่าวทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการให้ความปรึกษา การสร้างเครือข่ายภายนอก การรวมกันบริหารจัดการด้านการผลิต และด้านการตลาด อย่างไรก็ตาม อาจเป็นเพราะบริบทของพื้นที่เกษตรกรรมที่ไม่เอื้ออำนวยในการดำเนินการตามขั้นตอนอื่นภายใต้นโยบายนี้ได้ เช่น พื้นที่เกษตรกรรมอยู่ห่างไกลกันบ้าง วัฒนธรรมการทำเกษตรกรรมดั้งเดิม ความสัมพันธ์ทางสังคมของเกษตรกรที่เชื่อมโยงภายในกลุ่มได้ยาก หรือแม้กระทั่งการบริหารจัดการร่วมกันในเกือบทุก ๆ ด้านซึ่งได้กล่าวไปแล้ว เป็นต้น โดยสอดคล้องกับงานของภรภัทร บัวพันธ์ นิพนธ์ โษะเฮง และณัฐพงศ์ บุญเหลือ (2561) เกษตรกรเข้าใจว่าเมื่อเข้าร่วมโครงการจะ

สามารถขายผลผลิตได้มากกว่าเกษตรกรทั่วไป ในขณะที่โรงสีเข้าใจว่าภาครัฐจะเป็นผู้อุดหนุนราคาข้าวซื้อ แต่อย่างไรก็ดี งานวิจัยของจิรวุฒ มงคล (2557) กลับพบว่า เกษตรกรมีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินงานเกษตรแบบแปลงใหญ่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 98.6 จะเห็นได้ว่าการรับรู้ในกระบวนการนโยบาย ตลอดจนการที่เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในนโยบายที่มีระดับแตกต่างกัน พื้นที่เกษตรกรรมหรือกลุ่มเกษตรกรบางพื้นที่มีระดับความรู้เข้าใจในนโยบายอยู่ในระดับมาก ตรงกันข้ามบางพื้นที่เกษตรกรอาจมีระดับความรู้ความเข้าใจน้อย ดังนั้น กระบวนการประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ ชัดเจนเข้าใจง่าย และทั่วถึงทุกพื้นที่ มิฉะนั้น หากเกษตรกรบางกลุ่มหรือบางคนมีระดับความรู้ความเข้าใจในนโยบายเกษตรแปลงใหญ่อยู่ในระดับน้อยแล้ว อาจมีผลทำให้การนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติก็ยากที่จะประสบความสำเร็จด้วยเช่นกัน

2. การบริหารจัดการด้านการลดต้นทุน

การลดต้นทุนการผลิตตามกรณีศึกษาเรื่องนี้ มีอาจจะประสบความสำเร็จได้มากนัก กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดดำเนินการได้เพียงการควบคุมต้นทุนการผลิตเท่านั้น ได้แก่ วิธีการรวบรวมทุนกันเพื่อซื้อปุ๋ยเคมีและสารเคมีในปริมาณมาก ๆ และการร่วมกันทำปุ๋ยอินทรีย์และสารอินทรีย์ใช้ในการทำสวนมังคุด เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี และสารเคมีได้บ้างบางระดับเท่านั้น ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของภรภัทร บัวพันธ์ นิพนธ์ โสเชียง และณัฐพงศ์ บุญเหลือ (2561) การทำนาแบบแปลงใหญ่สามารถลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิตได้ และอุษา ชมภู พร้อมพร ภูวดิน และสมใจ บุญหมื่นไวย (2561) ต้นทุนวัตถุดิบทางตรง และค่าใช้จ่ายในการผลิตในการปลูกข้าวมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนต้นทุนค่าแรงงานทางตรงในการปลูกข้าวไม่พบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับผลตอบแทนจากการปลูกข้าวระหว่างขนาดพื้นที่เพาะปลูกที่แตกต่างกันพบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งในแง่นี้วิธีการทำเกษตรกรรมต่างชนิดกัน อาจส่งผลให้การลดต้นทุนการผลิตได้ โดยอาจพิจารณาได้สามประเด็น กล่าวคือ (1) กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดตามกรณีศึกษาเรื่องนี้ อาจมีระดับความรู้ความเข้าใจในนโยบายเกษตรแปลงใหญ่แตกต่างไปจากงานวิจัยของภรภัทร บัวพันธ์ ๆ (2) วิธีการทำสวนมังคุดกับการทำนาข้าวอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ทำให้การรวมแปลงทำนาข้าวสามารถลดต้นทุนการผลิตได้มากกว่าการทำสวนมังคุด และ (3) การทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรที่มีความแตกต่างกัน

3. การบริหารจัดการด้านตลาด

ประเด็นปัญหานี้เป็นเรื่องของกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดตามกรณีศึกษาเรื่องนี้ ยังไม่สามารถรวบรวมผลผลิต และสร้างตลาดเป็นของกลุ่มได้ ซึ่งยังต้องอาศัยตลาดการค้าสินค้าเกษตรแห่งอื่นซึ่งได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 5 โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของภรภัทร บัวพันธ์ นิพนธ์ โสเชียง และณัฐพงศ์ บุญเหลือ (2561) เพียงแต่ในรายละเอียดอาจมีความแตกต่างกัน กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดรวบรวมผลผลิตให้ได้ปริมาณมาก ๆ ก็เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในตลาดให้แก่กลุ่มของตนเอง แต่การทำนาแปลงใหญ่นั้น เกษตรกรเข้าใจว่า เมื่อเข้าร่วมโครงการแล้วจะทำให้ขายข้าวได้มากกว่าเกษตรกรที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการเกษตรแปลงใหญ่ เช่นเดียวกันกับงานวิจัยของชนนิภา ทองรอด สัจจา บรรจงศิริ และบำเพ็ญ เขียวหวาน (2561) ที่พบปัญหาที่ว่า การปลูกข้าวพันธุ์ที่ตลาดไม่ต้องการ และสมาชิก

ขาดความรู้ทางด้านตลาด และจิรวุฒ มงคล (2557) ความรู้ที่ต้องการให้มีการส่งเสริมมากที่สุด คือ ด้านการตลาดเน้นช่องทางในการจำหน่ายและการจัดการราคา

จากการประเด็นปัญหาการบริหารจัดการด้านตลาด จะพบว่า เป็นปัญหาเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ การสื่อสาร และความรู้ความเข้าใจในนโยบายว่าเป้าประสงค์ของการร่วมกันบริหารจัดการด้านการตลาดคืออะไร การทำการตลาดในความหมายภายใต้นโยบายเกษตรแปลงใหญ่คืออะไร ภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนและหาช่องทางการทำการตลาดให้แก่กลุ่มเกษตรกร หรือให้เกษตรกรรวบรวมผลผลิต และทำการตลาดกันเอง ซึ่งหลักการด้านการตลาดนี้ ตามการถอดบทเรียนของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2560: ออนไลน์) กล่าวว่า มีการวางแผนการตลาดร่วมกันในทุกภาคส่วน ตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการผลิต การประเมินผลผลิต การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว เพื่อขยายช่องทางการจำหน่ายสินค้า ด้วยการศึกษาสถานการณ์การผลิต และการตลาดสินค้าทั้งในและต่างประเทศ พัฒนาสินค้าและรักษาคุณภาพสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด ซึ่งจากข้อค้นพบตามกรณีศึกษาเรื่องนี้ และงานวิจัยที่นำมาอภิปรายผล จะพบว่า งานวิจัยทั้งหมดมิได้ดำเนินการตามหลักการด้านการตลาดดังกล่าวเลย ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนการตลาดร่วมกัน ตั้งแต่กระบวนการผลิต การประเมินผลผลิต การบริหารจัดการหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งกลุ่มเกษตรกรยังคงมีหน้าที่ผลิตสินค้าเกษตรอย่างที่เคยดำเนินการมาในอดีต และยังคงปล่อยให้ตลาดดำเนินไปตามวิถีเช่นผ่านมาอีกด้วย ประเด็นปัญหานี้มีความเชื่อมโยงบางส่วนและไม่เชื่อมโยงบางส่วนกับงานวิจัยของกมลรัตน์ ธีระพงษ์ (2560 : บทคัดย่อ) สรุปว่า ประเด็นด้านการนำนโยบายไปปฏิบัติ พบว่า ลักษณะการดำเนินผลิตของแปลงใหญ่ในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีการวางแผนการผลิตร่วมกันและทำการตลาดร่วมกัน ส่งผลให้มีการผลิตที่ประหยัดต่อขนาด ซึ่งเป็นไปตามแนวทางของการดำเนินนโยบาย และกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีการทำการผลิตแยกกัน แต่ทำการตลาดร่วมกัน ซึ่งการผลิตของเกษตรกรในกลุ่มนี้ถึงแม้ว่าจะมีการรวมกลุ่มกัน แต่ไม่ทำให้เกิดการประหยัดต่อขนาดในการผลิต

แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของกมลรัตน์ฯ มีประเด็นในการนำไปสู่การอภิปรายผลที่น่าสนใจอยู่ 2 ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ ประเด็นแรก ต้องย้อนกลับไปสู่ปัญหาการประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารนโยบายที่อาจยังคลุมเครือและไม่ชัดเจน ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายนี้ ไม่ว่าจะป็นเจ้าหน้าที่รัฐก็ดี และเกษตรกรก็ดีได้รับความรู้และมีความเข้าใจในนโยบายที่แตกต่างกัน อันนำไปสู่ปัญหาการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยประเด็นการประชาสัมพันธ์และการสื่อสารดังกล่าว จะสะท้อนได้ว่า นโยบายนี้ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรร่วมกันวางแผนการผลิต พร้อมกันก็ร่วมกันทำตลาดใช้หรือไม่ หรือวางแผนการผลิตร่วมกัน แต่ทำตลาดแยกกัน หรือต่างฝ่ายต่างแยกกันผลิต แต่ทำตลาดร่วมกัน และที่สำคัญที่สุด เกษตรกรที่รวมกลุ่มกันเป็นการทำเกษตรแบบแปลงใหญ่มีความเข้าใจในนโยบายที่แตกต่างกัน ทำให้เกษตรกรบางกลุ่มดำเนินการทั้งการร่วมกันผลิต และร่วมกันทำตลาด ขณะที่เกษตรกรบางส่วนดำเนินการเพียงร่วมกันทำตลาด แต่แยกการผลิต หรือเป็นเพราะเกษตรกรบางส่วนที่ดำเนินการเพียงร่วมกันทำตลาดไม่สามารถร่วมกันผลิตได้ภายใต้วัตถุประสงค์ของนโยบาย สาเหตุมาจากประเด็นปัญหาเรื่องข้อจำกัดของพื้นที่เกษตรกรรม วัฒนธรรมการทำเกษตร และบริบทของพื้นที่เกษตรกรรมกันแน่ ซึ่งจากข้อค้นพบจากงานวิจัยดังกล่าว สามารถพิจารณาได้ว่า “การดำเนินผลิตของแปลงใหญ่ในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม

แรกเป็นกลุ่มที่มีการวางแผนการผลิตร่วมกันและทำการตลาดร่วมกัน ... และกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีการทำการผลิตแยกกัน” และประเด็นสุดท้าย เป็นประเด็นที่สืบเนื่องจากประเด็นแรก ต้องยอมรับว่า หากกลุ่มเกษตรกรสามารถร่วมกันผลิตได้ เมื่อหน่วยการผลิตมีขนาดใหญ่ขึ้น จะทำให้ต้นทุนที่ใช้ในการผลิตจะลดลง และเมื่อต้นทุนที่ใช้ในการผลิตลดลงก็จะทำให้ความสามารถในการแข่งขันในตลาดจะมากขึ้นด้วย หมายความว่า หากควบคุมต้นทุนที่ใช้ในการผลิตได้ กลุ่มเกษตรกรก็จะสามารถคาดการณ์สถานการณ์ตลาดและกำหนดราคาในตลาดได้นั่นเอง ตรงกันข้าม หากกลุ่มเกษตรกรบางส่วนไม่สามารถร่วมกันผลิตได้ แต่ยังคงทำตลาดร่วมกัน ก็เท่ากับว่ากลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ยังคงไม่สามารถควบคุมต้นทุนที่ใช้ในการผลิตได้อยู่ดี แม้จะร่วมกันทำตลาด โดยใช้วิธีการรวบรวมผลผลิตให้ได้ในปริมาณมาก ๆ เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองในตลาดก็ตาม หากกระบวนการต้นน้ำคือ การควบคุมต้นทุนที่ใช้ในการผลิตไม่สามารถบังเกิดได้ การคาดการณ์สถานการณ์ตลาดและการกำหนดราคาในตลาดก็ยากที่จะดำเนินการได้ด้วยกลุ่มเกษตรกรเอง กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ก็ยังคงไม่มีความสามารถในการแข่งขันและยังคงอยู่ภายใต้อำนาจตลาดของพ่อค้าและนายทุนอยู่ดี ผลอย่างหลังนี้จึงเท่ากับศูนย์และไม่ก่อให้เกิดผลใด ๆ ของนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นี้เลย ซึ่งจากข้อค้นพบอย่างหลังจากงานวิจัยดังกล่าว สามารถพิจารณาได้ว่า “...กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีการทำการผลิตแยกกัน แต่ทำการตลาดร่วมกัน ซึ่งการผลิตของเกษตรกรในกลุ่มนี้ถึงแม้ว่าจะมีการร่วมกลุ่มกัน แต่ไม่ทำให้เกิดการประหยัดต่อขนาดในการผลิต”

อนึ่ง ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ กำหนดให้กลุ่มเกษตรกรผลิตสินค้าเกษตร และรวบรวมผลผลิตให้ได้ปริมาณมาก ๆ เพื่อทำตลาดร่วมกันนั้น แนวทางดังกล่าวเป็นการสนับสนุนให้เกษตรกรผลิตสินค้าเกษตรเพื่อขาย เมื่อเป็นการผลิตเพื่อขาย ความจำเป็นต้องอาศัยระบบตลาดและกลไกราคาเพื่อขาย และต้องขายให้ได้ก็ต้องเพิ่มขึ้นด้วย ดังนั้น ระบบตลาดและกลไกราคาที่เหมาะสมกับนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นี้ ควรจะมีรูปแบบและลักษณะเป็นอย่างไร จึงจะเหมาะสมสำหรับการทำเกษตรแปลงใหญ่ เพราะรูปแบบตลาดจะมีผลต่อการสร้างอำนาจเหนือตลาด และความสามารถในการแข่งขันให้แก่กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ ซึ่งหากปล่อยให้กลุ่มเกษตรกรผลิตมั่งคุด และรวบรวมผลผลิตเพื่อขายในตลาดตามปกติ (ตลาดตามธรรมชาติ) กลุ่มเกษตรกรอาจไม่สามารถสร้างอำนาจเหนือตลาดและแข่งขันกับนายทุนและพ่อค้ารายอื่นได้ ตรงกันข้าม หากระบบตลาดและกลไกราคาถูกควบคุมมากเกินไป นายทุนและพ่อค้ารายอื่น อาจไม่เข้ามาทำการค้าในตลาดนั้นเลยก็ได้ เพราะเห็นว่าตนเองเสียเปรียบ ดังนั้น การกำหนดระบบตลาดและกลไกราคาจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับการทำเกษตรแปลงใหญ่ด้วย มิฉะนั้น แนวทางตามวัตถุประสงค์ของนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ แทนที่จะเป็นเครื่องมือและกลไกให้แก่รัฐบาลในการแก้ไขปัญหาการค้าพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ กลับกลายเป็นปัญหาซ้ำเติมให้เกษตรกรตกอยู่ภายใต้การผลิตและจำเป็นต้องขายให้ได้ตามระบบตลาดทุนนิยม เกษตรกรไม่มีความสามารถใด ๆ ในการกำหนดตลาดให้เป็นไปตามที่ตนเองต้องการ ผลสุดท้ายตนเองก็จะกลายเป็นเพียงเป็นแรงงานรับจ้างปลูกมั่งคุด และขายมั่งคุดให้แก่นายทุนหรือพ่อค้าเท่านั้น

4. การบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรม

การบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรมค่อนข้างมีอุปสรรคอย่างมากในกรณีศึกษาเรื่องนี้ เนื่องจากพื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนของเกษตรกรอยู่ห่างไกลกัน และกระจุกกระจายกันพอสมควร จึง

ยากที่จะบริหารจัดการแปลงใหญ่ได้อย่างครอบคลุม และทั่วถึง ซึ่งประเด็นนี้ยังผูกโยงกับการแบ่งปันทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตภายในกลุ่ม เพื่อที่จะช่วยลดต้นทุนการผลิต (ซึ่งได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 5) ซึ่งหากพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ห่างไกลกัน และกระจุกกระจายกัน ก็ยากที่จะเคลื่อนย้ายทั้งทรัพยากรเครื่องจักรกล และแรงงานที่ใช้ในการผลิต เพราะการเคลื่อนย้ายส่งต่าง ๆ เหล่านั้น ในแต่ละครั้งจะต้องมีค่าใช้จ่ายและต้นทุนที่ใช้ในการผลิตเพิ่มมากขึ้น ค่าใช้จ่ายและต้นทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้นดังกล่าว อาจเป็นปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรรายย่อยที่ยังมีต้นทุนในการผลิตไม่มากนัก ประเด็นปัญหานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของกมลรัตน์ ธิระพงษ์ (2560) สรุปว่า เกษตรกรเป็นรายย่อยที่พื้นที่ทำการเกษตรอยู่กระจุกกระจาย ทำให้ยากต่อการบริหารจัดการของผู้จัดการแปลง ขณะที่ประเด็นปัญหาการบริหารจัดการด้านอื่น ๆ ตามกรณีศึกษาเรื่องนี้ ได้แก่ การกำหนดกฎระเบียบให้สอดคล้องกับกลุ่ม การสร้างความร่วมระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม และภายนอกอื่น รวมถึงการพัฒนาด้านการผลิต และการบริหารจัดการกลุ่มที่ยังไม่เป็นระบบ

อนึ่ง จากการที่คณะผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ยังไม่พบว่านโยบายนี้ได้สร้างแรงจูงใจและสร้างผลประโยชน์ใด ๆ ให้แก่กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุด ซึ่งประเด็นสำคัญนี้ สามารถพิจารณาได้จากแนวปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐ ตามแนวทางการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ (กล่าวไปแล้วในบทที่ 2) เช่น เจ้าหน้าที่รัฐเป็นที่ปรึกษาและร่วมดำเนินการกับเกษตรกร วิเคราะห์บริบททางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ปริมาณการผลิต/ขนาดการผลิต เพื่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด (Economies of Scale) วางแผนการผลิต และแผนการตลาด โดยยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง แนะนำการบำรุงดิน จัดหาพันธุ์พืช/สัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ พัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ การถ่ายทอดองค์ความรู้ ตั้งแต่ขั้นตอนการจัดการปัจจัยการผลิต จนถึงการทำตลาด จัดหาแหล่งเงินทุน สนับสนุนเทคโนโลยี และวิทยาการเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งแนวปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ดังกล่าวเป็นเพียงการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติอยู่แล้ว จะเห็นได้ว่า การสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้นนั้น รัฐบาลที่ผ่านมาต่างก็กำหนดแนวนโยบายให้การสนับสนุนในรูปแบบดังกล่าวแล้วทั้งสิ้น เพียงแต่นโยบายเกษตรแบบแปลงใหญ่มีสาระสำคัญเพิ่มเติม คือ นโยบายนี้มีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกษตรกรเข้าร่วมกันทำเกษตรแบบแปลงใหญ่ ภายใต้แนวคิด/ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่ว่า เมื่อหน่วยการผลิตมีขนาด/ปริมาณใหญ่ขึ้น ปัจจัยที่ใช้ในการผลิตก็จะลดลง ขณะเดียวกัน หากกลุ่มเกษตรกรสามารถรวบรวมผลิตให้ได้ในปริมาณมาก ๆ แล้ว การที่มีทั้งปัจจัยที่ใช้ในการผลิตน้อยลง และกลุ่มเกษตรกรสามารถรวบรวมสินค้าเกษตรในปริมาณมาก ๆ ได้ ทั้งสองปัจจัยนี้ ย่อมส่งผลต่อการสร้างรายได้เปรียบและการสร้างอำนาจเหนือระบบตลาดและกลไกราคาให้แก่กลุ่มเกษตรกรอย่างแน่นอน แต่อย่างไรก็ตาม หากผลสัมฤทธิ์ของนโยบายดังกล่าว สามารถนำไปสู่ปฏิบัติได้จริง กลุ่มเกษตรกรตามกรณีศึกษานี้ และกลุ่มเกษตรกรกลุ่มอื่น ก็น่าจะเข้าร่วมกับนโยบายนี้แน่นอน ตรงกันข้าม ภายหลังจากนโยบายนี้ได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ ยังไม่สามารถดำเนินการตามแนวนโยบายนี้ได้เท่าที่ควร ซึ่งดำเนินการเพียงการรวบรวมผลผลิตให้ได้ปริมาณ ๆ เพื่อใช้เป็นกำลังสร้างอำนาจต่อรองในระบบตลาดและกลไกราคาเท่านั้น โดยกระบวนการอื่น ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ของนโยบายนี้ ยังไม่ได้ดำเนินการใด ๆ อย่างเป็นทางการมากนัก ขณะเดียวกัน ภายหลังจากการเข้าร่วมนโยบาย สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมังคุดนี้ ยังคงอยู่ ทยอยออกจากกลุ่มอีกด้วย ซึ่งการที่กลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ ยังไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากนโยบายนี้ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายที่อาจไม่สอดคล้องกับวิถี

การทำเกษตรกรรมของกลุ่ม หรือการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติทั้งของเจ้าหน้าที่รัฐเอง หรือเกษตรกรเองที่ยังมีความเข้าใจในนโยบายที่แตกต่างกัน เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องอาจขาดความเข้าใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่ และขาดความต่อเนื่อง เพราะมีการโยกย้ายตำแหน่งราชการอยู่ตลอดเวลา หรือการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรมที่ผิดพลาด และกระจัดกระจายไม่ต่อเนื่องกัน และขาดการบูรณาการกับหน่วยงานภายนอก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนได้ว่า นโยบายนี้ไม่สามารถสร้างแรงจูงใจ และทำให้เกษตรกรเห็นได้ว่านโยบายนี้ได้สร้างประโยชน์และความมั่นคงให้แก่เกษตรกรได้เลย

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบของงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ (ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3) นโยบายเกษตรแปลงใหญ่สามารถที่จะสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงให้แก่อาชีพเกษตรกรได้ แต่กระบวนการนโยบายยังมีบางส่วนที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาเพื่อเสริมทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลของนโยบาย คณะผู้วิจัยจึงขออนุญาตเสนอแนะข้อค้นพบดังกล่าวทั้งในเชิงนโยบาย และมาตรการทางกฎหมาย ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะมาตรการเชิงนโยบาย

ประการที่หนึ่ง ต้องทบทวนการกำหนดขอบเขตพื้นที่เกษตรกรรมให้สอดคล้องกับบริบทการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ เช่น การรวมกลุ่มจะต้องมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ใกล้เคียงกันให้มากที่สุด เพื่อสะดวกต่อการแบ่งปันทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตระหว่างกัน ตลอดจนการคัดแยกผลผลิต และการทำตลาดร่วมกันด้วย

ประการที่สอง การประชาสัมพันธ์ การสื่อสารนโยบาย ตลอดจนการให้ความรู้ความเข้าใจในนโยบายเกษตรแปลงใหญ่จะต้องดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ชัดเจน และต่อเนื่อง โดยมอบให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเร่งดำเนินการประชาสัมพันธ์ สื่อสารนโยบาย และการให้ความรู้ความเข้าใจในนโยบายดังกล่าวให้กว้างขวาง และชัดเจนที่สุด โดยต้องใช้การสื่อสารสองแบบสองทาง (Two-way Communication) ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับเกษตรกร เพื่อก่อให้เกิดการซักถามสร้างความเข้าใจระหว่างกัน และต้องแสดงให้เห็นให้เกษตรกรเห็นว่า เมื่อตนเองได้เข้าร่วมนโยบาย/โครงการแล้ว จะได้รับผลประโยชน์อย่างไรจากนโยบาย/โครงการ

ประการที่สาม การนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปสู่การปฏิบัติต้องมีความต่อเนื่อง หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องหาเจ้าภาพเพื่อดำเนินการต่อ มิใช่เมื่อถึงเวลาการโยกย้ายตำแหน่งแล้ว ไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐมาดำเนินการต่อ

ประการที่สี่ ควรแก้ไขเพิ่มเติมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจ เพื่อที่จะสามารถเข้าไปให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนแก่เกษตรกรในพื้นที่รับผิดชอบได้ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกในการให้คำปรึกษาและแนะนำการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ด้วย เพื่อลดต้นทุนที่ใช้ในการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การแปรรูปผลผลิต และการตลาด อาทิ การทำตลาดประมูลสินค้าเกษตร เป็นต้น

ประการที่ห้า ต้องสร้างเวทีและบรรยากาศการเข้าไปมีส่วนร่วมของเกษตรกรให้ครอบคลุมทุกมิติ เพื่อสร้างทั้งความรู้ความเข้าใจให้แก่เกษตรกร และเพื่อสร้างความมั่นใจได้ว่า หากเกษตรกรได้ตัดสินใจเข้าร่วมกับนโยบาย/โครงการเกษตรแปลงใหญ่แล้ว เกษตรกรจะได้รับ

ผลประโยชน์อะไรบ้าง และหากเกษตรกรไม่ตัดสินใจเข้ากับนโยบาย/โครงการดังกล่าวแล้ว เกษตรกรจะเสียผลประโยชน์อย่างไรบ้าง

ประการที่หก รัฐบาลและเจ้าหน้าที่รัฐผู้เกี่ยวข้องจะต้องสร้างตลาดสินค้าเกษตรร่วมกัน ทั้งสามฝ่าย (ฝ่ายรัฐ ฝ่ายเกษตรกร และฝ่ายผู้ค้าในตลาด) ที่สอดคล้องและเหมาะสมกัน ซึ่งจะต้องไม่ปล่อยให้ตลาดสินค้าเกษตรเป็นไปตามธรรมชาติ รัฐบาลจะต้องมีเครื่องมือ และกลไกใด ๆ เข้ามาควบคุมตลาดสินค้าเกษตร หากตลาดสินค้าเกษตรผันผวนหรือกำลังมีแนวโน้มผันผวน ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกษตรกรตกเป็นผู้เสียเปรียบในระบบตลาดและกลไกราคา

2. ข้อเสนอแนะมาตรการเชิงกฎหมาย

นโยบายควรเปิดโอกาสให้กลุ่มเกษตรกรกำหนดกติกากลุ่มได้ ดังนั้น หากวิเคราะห์ตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองจะเห็นได้ว่า การนำแนวความคิดการทำเกษตรกรรมแบบแปลงใหญ่หรือแบบรวมแปลง เพื่อลดต้นทุนที่ใช้ในการผลิต และสร้างอำนาจเหนือตลาดให้แก่กลุ่มเกษตรกรนั้น ผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรจะต้องสร้างและสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรมีระบบกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองและกลุ่ม อันประกอบไปด้วยระบบกรรมสิทธิ์ในกระบวนการผลิต และระบบกรรมสิทธิ์ในการกำหนดราคาผลผลิต กล่าวคือ

1) ความชัดเจนในการรวมกลุ่ม

การรวมกลุ่มนี้มี 2 ส่วน คือ หนึ่ง การรวมกลุ่มประเภทเกษตรกร คือ ต้องจำแนกได้ว่าใครคือเกษตรกร เกษตรกรดังกล่าวนี้เป็นเกษตรกรประเภทใด อย่างไร และสอง การรวมกลุ่มนั้นต้องมีวัตถุประสงค์ไปในทิศทางเดียวกัน หรืออย่างเดียวกัน ซึ่งความชัดเจนในการรวมกลุ่มเกษตรกรก็เพื่อการให้ความช่วยเหลือและการส่งเสริม หรือสนับสนุนใด ๆ แก่เกษตรกรเป็นไปโดยง่าย และสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มเกษตรกรนั้น ๆ นอกจากนี้ การรวมกลุ่มเกษตรกรประเภทเดียวกัน ยังทำให้การกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อบรรลุเป้าหมายมีความชัดเจนเพิ่มมากขึ้นด้วย ทั้งนี้ การรวมกลุ่มเกษตรกรในประเภทเดียวกัน และภายใต้การกำหนดวัตถุประสงค์เดียวกัน การนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปสู่การปฏิบัติก็น่าจะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้นด้วย

2) ความสอดคล้องในการกำหนดกติกาภายในกลุ่ม

การกำหนดกติกาภายในกลุ่มมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อกำหนดทิศทางให้แก่กลุ่มเกษตรกรได้ดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันตามที่กลุ่มของตนเองกำหนด ซึ่งการกำหนดกติกาต้องเหมาะสมสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมและบริบทสิ่งแวดล้อมของกลุ่ม นอกจากนี้ การกำหนดกติกาดังกล่าวยังต้องให้สมาชิกทั้งหลายได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดหรือแก้ไขเพิ่มเติมกติกา ซึ่งการกำหนดกติกาคณะผู้วิจัยจะขอเสนอสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง ต้องกำหนดหลักการอันเป็นกติกาภายในกลุ่มจะต้องให้สมาชิกทั้งหลายได้เข้ามีส่วนร่วมกันตัดสินใจ และสมาชิกเหล่านั้นจะต้องได้รับประโยชน์จากกติกานั้น ๆ ด้วย และที่สำคัญ หากจำเป็นจะต้องมีการแก้ไขเพิ่มเติมกติกาดังกล่าว จะต้องมีลักษณะการแก้ไขเพิ่มเติมกติกาได้โดยง่าย ซึ่งทั้งการกำหนดกติกาและการแก้ไขเพิ่มเติมกติกาจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมและบริบทสิ่งแวดล้อมของกลุ่มเป็นสำคัญ

ประการที่สอง ต้องกำหนดวิธีการแบ่งปันทรัพยากรที่ใช้เป็นปัจจัยในกระบวนการผลิตร่วมกัน และสมาชิกทั้งหลายต้องได้รับประโยชน์จากการแบ่งปันทรัพยากรดังกล่าวอย่างเป็นธรรม

และทั่วถึง

ประการที่สาม ต้องกำหนดวิธีการกำกับดูแลและตรวจสอบซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม ตั้งแต่กระบวนการผลิต คุณภาพผลผลิต จนถึงการนำผลผลิตออกสู่ตลาด และการกำกับดูแลและตรวจสอบดังกล่าว จะต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ

ประการที่สี่ ต้องกำหนดวิธีการลงโทษสมาชิกต้องมีลักษณะอย่างค่อยเป็นค่อยไป คือ หากพบว่าสมาชิกกระทำผิด การลงโทษในครั้งแรก ๆ จะค่อนข้างเบามาก ในขณะที่การลงโทษสมาชิกกระทำผิดละเมิดกฎซ้ำซากจะมีความรุนแรงเพิ่มขึ้น

ประการที่ห้า ต้องกำหนดกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำ และทำได้ง่าย ทั้งในระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง หรือระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับสมาชิก หรือสมาชิกกับบุคคลภายนอกที่รวดเร็วและมีต้นทุนต่ำ

ประการที่หก กำหนดกติกาต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับกฎหมาย นโยบาย หรือมาตรการต่าง ๆ ของรัฐ ตลอดจนถึงช่องทางสังคมและบริบทสิ่งแวดล้อมของกลุ่ม เพราะหากกำหนดกติกาโดยปราศจากการเชื่อมโยงและสอดคล้องกับกฎหมาย นโยบาย มาตรการ และเงื่อนไขบริบทแวดล้อมแล้ว สมาชิกอาจไม่รับประโยชน์จากทั้งมาตรการดังกล่าว และกติกาของกลุ่มที่กำหนดขึ้น และการนำกติกาไปสู่การปฏิบัติก็อาจประสบกับปัญหาด้วยก็ได้

ประการที่เจ็ด รัฐบาล และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องต้องรับรู้และให้สิทธิ์แก่สมาชิก ในการกำหนดกติกาของกลุ่ม

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบผลกระทบนโยบายเกษตรแปลงใหญ่จากการทำเกษตรกรรมประเภทอื่น

3.2 ควรมีการศึกษาในเชิงปริมาณ เช่น ระดับการสื่อสารนโยบาย ระดับความรู้ความเข้าใจในนโยบาย ระดับการมีส่วนร่วมในนโยบายของเกษตรกร และแนวโน้มตลาดที่เกี่ยวข้องเนื่องจากนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ เป็นต้น

3.3 ควรมีการศึกษาการบูรณาการทำเกษตรแปลงใหญ่ร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มเกษตรกร และกลุ่มเกษตรกรกับหน่วยงานภายนอกอื่น

3.4 ควรมีการศึกษารูปแบบการทำเกษตรแปลงใหญ่ที่เหมาะสม เพื่อรองรับการทำเกษตรแปลงใหญ่ในแต่ละประเภทเกษตรกรรม

3.5 ควรมีการศึกษาระบบตลาดและกลไกราคาที่เหมาะสมเพื่อรองรับการทำเกษตรแปลงใหญ่ในแต่ละประเภทเกษตรกรรม

3.6 ควรมีการศึกษามาตรการเชิงกฎหมายเพื่อรองรับการความต่อเนื่องในการให้ความคุ้มครองแก่เกษตรกร